

DERVİŞ ZAIM SİNEMASINDA İNSAN VE DOĞA ÇATIŞMASI: "BALIK" FİLMİ ÖRNEĞİ

Neslişah GÖKMEN*

ÖZ: İnsanlar ve doğa, insan eylemlerinin doğal dünyayı derinden etkilediği ve bunun tersinin de geçerli olduğu ekolojik, sosyal ve ekonomik ilişkiler ağı aracılığıyla karmaşık bir şekilde birbirine bağlıdır. Çatışma teorisi, toplumsal gerilimlerin çatışan çıkarılardan ve değerlerden kaynaklandığını ve çoğu zaman güç mücadelelerine ve eşitsizliklere yol açtığını öne sürmektedir. İnsanlar ve doğa; habitat tahribatı, kaynak kullanımı, kirlilik ve iklim değişikliği ile ilgili olanlar da dahil olmak üzere, insan faaliyetleri ile ekolojik bütünlük arasındaki uyumsuzluğu yansıtan çeşitli çatışmalarla karşı karşıyadır. Bu makalede insan-doğa çatışması, çatışma kuramı merceğinde incelenecek ve çatışmaya katkıda bulunan faktörlere değinilecektir. Bu bağlamda, Derviş Zaim'in doğa-insan üçlemesinin ikinci filmi olan "Balık" üzerinden insan-doğa ilişkisi analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çatışma Kuramı, Doğa ve İnsan Çatışması, Doğa-İnsan İlişkisi, Derviş Zaim Sineması

Conflict of Human and Nature in Derviş Zaim Cinema: The Example of the Movie "Fish"

ABSTRACT: Humans and nature are intricately interconnected through a complex web of ecological, social, and economic relationships, where human actions deeply impact the natural world and vice versa. Conflict theory posits that societal tensions stem from conflicting interests and values, often leading to power struggles and inequalities. Humans and nature are engaged in various conflicts, including those related to habitat destruction, resource exploitation, pollution, and climate change, reflecting the discord between human activities and ecological integrity. In this article, the human-nature conflict will be examined through the lens of conflict theory, addressing the factors contributing to the conflict. In this context, the human-nature relationship will be analyzed through "Fish," the second film of Derviş Zaim's nature-human trilogy.

Keywords: Conflict Theory, Human-Nature Conflict, Human-Nature Relationship, Derviş Zaim Cinema

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 10.09.2024

Kabul Tarihi : 06.12.2024

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İstanbul Aydın Üniversitesi, neslisah.gokmen@gmail.com, ORCID: 0000-0003-112-1070

Giriş

Yüzyıllar boyunca insan eylemleri, gezegenin ekolojik, sosyal ve ekonomik dokusunu önemli ölçüde etkileyerek karmaşık bir birbirine bağıllık ağını şekillendirmiştir. İlk insan toplulukları, hayatlarını sürdürebilmek için avcılığa, toplayıcılığa ve basit tarım uygulamalarına dayanarak doğayla uyum içinde yaşamışlardır. Ancak nüfuslar arttıkça ve toplumlar geliştikçe insanlar çevreleri üzerinde daha önemli bir etkiye sahip olmaya başlamıştır. Bu bağlamca avcı-toplayıcı toplumlardan tarım uygarlıklarına geçiş, insanlık tarihinde çok önemli bir döneme işaret eder. Tarımın gelişmesiyle birlikte insanlar yerleşik hayata geçerek mahsul yetiştirme ve hayvanları evcilleştirme yeteneğini kazanmıştır. Bu tarım devrimi yalnızca nüfus artışını hızlandırmakla kalmamış, aynı zamanda arazi kullanımı, kaynak yönetimi ve sosyal organizasyonda da derin değişikliklere yol açmıştır. Uygarlıklar genişledikçe ve kentsel merkezler ortaya çıktıkça insan ve doğa arasındaki ilişki büyük ölçekte değişmeye başlamıştır. Artan nüfusla ilgilenmek için ormanlar yok edilmiş ve sulak alanlar kurutulmuş, tarım arazileri genişletilmiştir. Buhar gücünün icadı, makineleşme ve fosil yakıtların kullanılmasıyla insanlar doğa üzerinde benzeri görülmemiş bir kontrol elde etmiştir. Sanayi Devrimi beraberinde kirlilik, ormansızlaşma ve habitat tahribatını da beraberinde getirmiştir. Modern çağın ise biyolojik çeşitlilik kaybı, iklim değişikliği ve kaynak tükenmesinin endişe verici seviyelere ulaşmasıyla birlikte ciddi bir çevresel maliyete yol açtı.

Çatışma teorisi, çoğunlukla çatışan çıkarlar ve değerlerden ortaya çıkan güç mücadelelerini ve eşitsizlikleri vurgulayarak toplumsal uyumsuzluğun temel nedenlerini anlamak için teorik bir çerçeve sağlar. Bu teori, insan-doğa dinamikleri bağlamında, ekolojik bütünlükle çelişen insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan çeşitli çatışmalara ışık tutmaktadır. Habitat tahribatından kaynak sömürüsüne, kirlilikten iklim değişikliğine kadar bu çatışmalar, insan çabalarıyla doğal ekosistemlerin korunması arasındaki uyumsuzluğun altını çizmektedir. Bu makale insan-doğa çatışmasını çatışma teorisinin merceğinden incelemeyi ve bu uyumsuzluğa katkıda bulunan faktörleri anlamayı amaçlamaktadır. Bu incelemenin merkezinde Derviş Zaim'in doğa-insan üçlemesinin ikinci filmi olan Balık'ın analizi yer alır. Zaim, sinematik hikâyeye anlatımı aracılığıyla insan-doğa ilişkisinin karmaşıklığına dair dokunaklı içgörüler sunarak izleyicileri insan eylemlerinin doğa üzerindeki sonuçları üzerine düşünmeye davet eder.

Çatışma Kuramı ve İnsan-Doğa Çatışması

Sosyolojide çatışma, bireyler, gruplar veya kurumlar arasında toplumdaki rekabet halindeki çıkarlar, değerler veya kaynaklar konusunda ortaya çıkan gerilimi, anlaşmazlığı veya mücadeleyi ifade eder.¹ Bu çatışmalar ekonomik eşitsizlik, sosyal adaletsizlik, siyasi anlaşmazlıklar veya kültürel çatışmalar gibi çeşitli biçimlerde ortaya çıkabilir. Çatışmayı incelemek, sosyal yapıların ve ilişkilerin altında yatan dinamiklerin yanı sıra toplumlarda güç, eşitsizlik ve sosyal değişimin işlediği mekanizmaları anlamak için çok önemlidir. Bu sayede insanların birbirleriyle, kurumlarla ve çevreleriyle olan etkileşimlerinin karmaşıklığı incelenebilir ve daha uyumlu toplumlar yaratılabilir. Bu bağlamda çatışma kuramı, çatışmanın sosyal yapıları, kurumları ve toplum içindeki ilişkileri şekillendirmedeki rolüne odaklanan sosyolojik bir bakış açısı olarak tanımlanmaktadır.²

¹ Şahin Yakup, “ Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar: Teorik Bir Giriş”, Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi, 1/1 (2013), s.33.

² Ruth A. Wallace ve Alison Wolf, Çağdaş Sosyoloji Kuramları, çev., Leyla Elburuz ve Rami Ayas, İzmir: Punto Yayınları, 2004, s.144-145.

Çatışma kuramının kökleri, 19. yüzyıl Alman filozof, ekonomist ve sosyal teorisyen olan Karl Marx'ın çalışmalarına uzanmaktadır. Marx'ın çatışma teorisi, toplumu sınıf mücadelesi ve sosyal gruplar arasındaki çatışma merceğinden analiz eder.³ Bu teoriye göre Marx toplumun temelde iki ana sınıfa bölündüğünü öne sürer. Bunlar burjuvazi (üretim araçlarına sahip olan kapitalist sınıf) ve proletaryadır (ücret karşılığında emeğini satan işçi sınıfı). Burjuvazi, proletaryayı emeğinden artı değer elde ederek sömürür; bu da ekonomik eşitsizliğe, yabancılığa, sosyal adaletsizliğe ve çatışmaya yol açar.⁴ Marx, bu sınıf çatışmasının toplumsal değişimin dinamiklerini ve toplumun evrimini anlamada merkezi bir öneme sahip olduğunu savunur. Marx'ın temelini oluşturduğu çatışma kuramı, Max Weber ve Georg Simmel'in de aralarında bulunduğu sonraki düşünürler tarafından daha da geliştirilmiştir. Örneğin Weber, çatışma kavramını ekonomik faktörlerin ötesine taşıyarak statü, güç ve otoriteye dayalı olanlar gibi diğer eşitsizlik biçimlerini de kapsayacak şekilde genişletmiştir.⁵ Bir başka etkili sosyolog olan Georg Simmel, sosyal etkileşimler ve grup ilişkilerindeki çatışma dinamiklerine odaklanır. Çatışmanın hem sosyal uyumu nasıl bozabileceğini hem de yeni sosyal yapıların ve ittifakların oluşmasına nasıl yol açabileceğini araştırır.⁶ Zaman içinde çatışma kuramı, sosyolojinin farklı disiplinlerinden çeşitli akademisyenlerin katkılarıyla gelişmeye ve çeşitlenmeye devam etmiştir. Çağdaş çatışma teorisyenleri, cinsiyet, ırk, etnik köken, din ve küreselleşme ile ilgili olanlar da dahil olmak üzere çok çeşitli toplumsal çatışmaları analiz ederler.

Çatışma kuramı öncelikle toplum içindeki bireylerin birbirleriyle ve kurumlarla arasındaki çatışmalara odaklansa da bir dereceye kadar insan ve doğa arasındaki çatışmaları da kapsayabilir. Örneğin Dünya Doğayı Koruma Vakfı (WWF), 2006 yılında insan ve yaban hayat arasındaki çatışmanın incelendiği bir kılavuz yayınlamıştır. Bu kılavuza göre insan-yaban hayat çatışması; insanlar ve yaban hayat arasındaki, insanın sosyal, ekonomik veya kültürel yaşamı, yaban hayatı popülasyonlarının korunması veya çevre üzerinde olumsuz etkilerle sonuçlanan herhangi bir etkileşim olarak tanımlanır.⁷ Başka bir deyişle bu çatışma, taraflardan biri veya her ikisi için olumsuz sonuçlara yol açan doğrudan etkileşim ve rekabetin olduğu durumları ifade eder. Bu çatışmalar genellikle hayvanların ihtiyaçları ve davranışları, insan faaliyetleri ve çıkarlarıyla kesiştiğinde ortaya çıkar ve çoğu zaman ekonomik, sosyal veya ekolojik zorluklarla sonuçlanır.⁸ Dolayısıyla bu çatışmanın özünde insan toplumları ile doğal ekosistemler arasındaki karmaşık etkileşimi yansıttığı söylenebilir.

Bu perspektiften bakıldığında insan-doğa çatışması, nüfus artışı, tarımsal genişleme, altyapı gelişimi, iklim değişikliği ve habitat kaybına neden olan diğer faktörlerden kaynaklanmaktadır.⁹ İlk olarak insan nüfusunun katlanarak büyümesi, insan-doğa

³ İlhan Bingöl, “Toplumsal Teoride Çatışmanın Klasik Kökleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karl Marx, Max Weber, Georg Simmel”, *Akademik Matbuat*, 6/1 (2022), s.117.

⁴ Hülya Kaşıkçı, “İki Çatışma Bir İroni: Sınıf Çatışmasından Kimlik Çatışmasına Karlıdan (Marx) Carla (Schmitt) İronik Bir Yöneliş”, *Yüksek Lisans Tezi*, Mersin Üniversitesi, 2019.

⁵ Kemal Aydın, “Max Weber, Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma”, *Journal of Economy, Culture and Society*, 57 (2018), s.251.

⁶ Bingöl, A.g.e, s.121-122

⁷ “Human Wildlife Conflict Manual: Wildlife Management Series”, World Wildlife Fund, erişim 28 Nisan, 2024, https://wwf.panda.org/wwf_news/?88920/Human-Wildlife-Conflict-Manual-Wildlife-Management-Series.

⁸ Sefi Mekonen, “Coexistence Between Human and Wildlife: the Nature, Causes and Mitigations of Human Wildlife Conflict Around Bale Mountains National Park, Southeast Ethiopia”, *BMC Ecology*, 20/1 (2020), s.2.

⁹ “Human-Wildlife Conflict”, IUCN, erişim 28 Nisan, 2024, <https://www.iucn.org/resources/issues-brief/human-wildlife-conflict#:~:text=and%20For%20wildlife.->

çatışmasının temel itici güçlerinden biridir. İnsan nüfusundaki artışın tarihsel bağlamı ve bunun doğayla ilişkisi yüzyıllara uzanır. İnsanlık tarihinin büyük bölümünde, ilk insan popülasyonları avcı-toplayıcı olarak yaşadılar ve hayatta kalmak için doğal kaynaklara güvenmişlerdir.¹⁰ Dolayısıyla insanların doğa üzerindeki etkileri genellikle yerel ve sürdürülebilirdir. Avcı-toplayıcı toplumlardan tarıma dayalı uygarlıklara geçiş, insan nüfus dinamiklerinde ve onun doğayla olan ilişkisinde önemli bir değişime işaret etmiştir. Öyle ki tarımın gelişmesi, insanların kalıcı yerleşimlere yerleşmesine, mahsul yetiştirmesine ve hayvanları evcilleştirmesine olanak sağlamıştır. Bu durum, tarım toplumlarında nüfus artışına yol açmıştır. Ancak tarımsal genişleme ve nüfus artışı aynı zamanda ormansızlaşmaya, toprağın bozulmasına ve habitat değişikliğine yol açarak ekosistemleri değiştirmiş ve biyolojik çeşitliliği etkilemiştir. 18. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi ise insan toplumlarında, ekonomilerinde ve çevrelerinde derin değişikliklere yol açmıştır.¹¹ Buhar gücü, makineleşme ve fosil yakıt çıkarımı gibi teknolojik yenilikler, benzeri görülmemiş bir ekonomik büyümeyi ve kentleşmeyi körüklemiştir. Sanayileşme, artan gıda üretimi, iyileşen yaşam standartları ve sağlık ve temizlik alanındaki ilerlemeler yoluyla insan nüfusunun artışı giderek daha da hızlanmıştır. Ancak büyük nüfus artışı ve endüstriyel faaliyetler iklim değişikliğine, çevre kirliliğine ve dolayısıyla doğanın tahribatına neden olmuş ve insan-doğa ilişkisi daha da karmaşıklaşmıştır.¹² 19. yüzyıldaki Sanayi Devrimi, insanlığın doğa üzerinde kontrol sahibi olma ve kaynakları çıkarma hürsından önemli bir artışa tanık olmuştur. Bu arzu, modern çağda özellikle kapitalist dünya sistemi çevresinde giderek daha da belirginleşmektedir. Sonuç olarak hayvan popülasyonları, alan ve kaynaklar için insanlarla giderek daha fazla rekabet etmeye zorlanır; bu da bölge ve gıda kaynakları konusunda çatışmalara yol açar. Bu durum aynı zamanda çevre kirliliği, ormansızlaşma ve iklim değişikliği gibi diğer çevresel sorunları da şiddetlendirerek insan-doğa çatışmasını daha da yoğunlaştırır.

Tarımsal genişleme, özellikle tarımsal bağımlılığın yüksek olduğu bölgelerde, insan-doğa çatışmasının bir diğer önemli etkenidir. Mahsul tarlaları, meralar ve plantasyonlar da dahil olmak üzere doğal yaşam alanlarının tarım arazilerine dönüştürülmesi, yaşam alanlarının tahrip olmasına ve parçalanmasına yol açarak yerli yaban hayatı popülasyonlarının yer değiştirmesine ve ekolojik süreçlerin bozulmasına yol açmaktadır.¹³ Çatışma genellikle yiyecek veya barınak arayan hayvanların tarım arazilerine girmesiyle ortaya çıkar. Bu durum mahsullerin zarar görmesine, gıda güvensizliğine, geçim kaynaklarının kaybına, mülk hasarına ve insan güvenliğine yönelik tehditlere yol açabilir.¹⁴ Buna ek olarak, çatışmalar sıklıkla yaban hayatı hakkında olumsuz algılara yol açar ve bu da hayvanların öldürülmesine, habitat tahribatına ve yaban hayatı popülasyonlarındaki azalmayı körükler. WWF, arazi kullanımını planlamasının ve arazi kullanımındaki değişikliklerin, insan-yaban hayatı çatışmasını azaltmak ve bir arada yaşamayı teşvik etmek için etkili stratejiler olabileceğini öne sürmektedir.¹⁵ Bu yaklaşımlar hem insanların hem de yaban hayatının bir arada uyum içinde yaşaması için alan yaratmayı ve aynı zamanda yerel topluluklara ekonomik fayda sağlamayı amaçlar.

,Human%2Dwildlife%20conflicts%20are%20becoming%20more%20frequent%2C%20serious%20and%20widespread,other%20drivers%20of%20habitat%20loss.

¹⁰ Hasibe Sulak, “İnsan-Doğa İlişkisinin Dönüşümü: Tarihsel Bir Perspektif”, Kent Akademisi, 11/1 (2018), s.118.

¹¹ Sulak, A.g.e., s.118-119.

¹² Seçil Turan, “Derviş Zaim Filmlerinin Ekoleştiril Yaklaşımla İncelenmesi: Devir, Balık ve Rüya”, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14/2 (2022), s.203.

¹³ Silvio J. Crespín ve Javier A. Simonetti, “Reconciling Farming and Wild Nature: Integrating Human-Wildlife Coexistence Into the Land-Sharing and Land-sparing Framework”, *Ambio*, 48 (2019), s.132-133.

¹⁴ Mekonen, A.g.e., s.3.

¹⁵ “Human Wildlife Conflict Manual: Wildlife Management Series”.

Bununla birlikte yol inşaatı, madencilik, baraj inşaatı ve kentsel genişlemeyi de içeren altyapı geliştirmeleri, doğayı ve ekosistemleri önemli ölçüde değiştirir. Büyük ölçekli altyapı projeleri genellikle geniş arazilerin temizlenmesini, yaban hayatı popülasyonlarının yerinden edilmesini ve yaşam alanlarının parçalanmasını gerektirir. Dahası, altyapı geliştirme göç yollarını, su yollarını ve ekosistem bağlantısını bozabilir, biyolojik çeşitlilik ve ekolojik dayanıklılık üzerindeki etkileri daha da kötüleştirebilir.

Son olarak iklim değişikliği, mevcut çevresel baskıları güçlendirdiğinden ve küresel ölçekte ekosistemleri bozduğundan, insan-doğa çatışmasının önemli bir etkeni olarak görülmektedir. İklim değişikliği, sıcaklık, yağış, rüzgâr düzenleri ve diğer meteorolojik faktörler de dahil olmak üzere ortalama hava koşullarında onlarca yıldan milyonlarca yıla kadar uzanan uzun vadeli değişiklikleri ifade eder.¹⁶ Bu değişiklikler bölgesel, kıtasal veya küresel ölçekte meydana gelebilir ve çeşitli doğal ve insan kaynaklı faktörlerden kaynaklanabilir. Çağdaş iklim değişikliğinin temel itici gücü insan faaliyetleri, özellikle de sera gazlarının atmosfere emisyonudur. Karbon dioksit (CO₂), metan (CH₄), nitroz oksit (N₂O) ve florlu gazlar gibi sera gazları, ısıyı Dünya atmosferinde hapseder ve gezegenin yüzeyini ısıtan bir sera etkisi yaratır. Enerji için fosil yakıtların (kömür, petrol ve doğal gaz) yakılması, endüstriyel süreçler, ormansızlaşma, tarım ve arazi kullanımı değişiklikleri de dahil olmak üzere insan faaliyetleri, Sanayi Devrimi'nden bu yana atmosferdeki sera gazı konsantrasyonunu önemli ölçüde artırmıştır.¹⁷ Bu durum dünyanın ortalama yüzey sıcaklığının hızlı bir şekilde artmasına ve bunun sonucunda küresel ısınmaya yol açmıştır. Küresel ısınmayla ilişkili iklim değişikliği etkileri arasında yükselen deniz seviyeleri, eriyen buzullar, daha sık ve yoğun sıcak hava dalgaları, yağış düzenindeki değişiklikler, ekosistemler ve biyolojik çeşitlilikteki değişimler ve tarımsal üretkenlikte aksamalar vardır.¹⁸ Görüldüğü gibi küresel ısınma ve iklim değişikliklerinin doğa üzerinde derin etkileri vardır; ancak bu, insanların da etkilenmediği anlamına gelmez. Örneğin iklim değişikliği tarımsal üretkenliği bozabilir, bu da mahsul veriminin azalmasına, gıda kıtlığına ve gıda fiyatlarının artmasına neden olabilir. Bu durum özellikle halihazırda yoksulluk ve kaynak kısıtlamalarıyla karşı karşıya olan savunmasız topluluklarda gıda güvensizliğini ve yetersiz beslenmeyi daha da kötüleştirebilmektedir. Ayrıca sıcak hava dalgaları, kuraklık, sel ve fırtına gibi aşırı hava olayları insan sağlığı, güvenliği ve altyapı açısından önemli riskler oluşturarak can kaybına, mal hasarına, zorunlu göçe ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır. Sonuç olarak, iklim değişiklikleri nedeniyle mevcut alan ve kaynakların azalması yaban hayat ve insanlar arasındaki çatışmayı artırır; toprak, su ve yiyecek için rekabetin artmasına neden olur.

Görüldüğü üzere insan-doğa çatışması, nüfus artışı, tarımsal genişleme, altyapı gelişimi ve iklim değişikliği gibi habitat kaybına, bozulmasına ve parçalanmasına yol açan çeşitli faktörlerden kaynaklanmaktadır. Tarih boyunca insanlar doğaya giderek daha fazla hâkim olmaya ve kendi amaçları doğrultusunda doğayı sömürmeye çalıştıkça, insan-doğa ilişkisini önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu bağlamdan bakıldığında insan-doğa çatışması, dolaylı da olsa çatışma teorisiyle ilişkilendirilebilir. Sosyolojik bir bakış açısı olan çatışma teorisi, çatışmanın insan toplumlarındaki sosyal yapıları, ilişkileri ve güç dinamiklerini şekillendirmedeki rolüne odaklanır. Benzer şekilde insan ve doğa arasındaki karmaşık ilişki rekabet, eşitsizlik ve güç mücadeleleri etrafında dönmektedir. Örneğin insanlarla yaban hayatı arasında sıklıkla güç farklılıkları vardır. İnsanlar genellikle daha fazla kaynağa, teknolojiye ve kurumsal desteğe

¹⁶ Seyhun Doğan ve Mutlu Tüzer, “Küresel İklim Değişikliği ve Potansiyel Etkileri”, CÜ İktisadi ve İdari Bilimleri Dergisi, 12/1 (2011), s.22.

¹⁷ Aynur Demir, “Küresel İklim Değişikliğinin Biyolojik Çeşitlilik ve Ekosistem Kaynakları Üzerine Etkisi”, Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi, 1/2 (2009), s.38.

¹⁸ Maide Demirbaş ve Rozelin Aydın, “21. Yüzyılın en Büyük Tehdidi: Küresel İklim Değişikliği”, Ecological Life Sciences, 15/4 (2020), s.165-167.

sahiptir ve bu da onların yaban hayatı popülasyonları ve yaşam alanları üzerinde kontrol sahibi olmalarını sağlar. Bu güç dinamiği, insan faaliyetleri yaban hayatının doğal davranışlarını ve yaşam alanlarını ihlal ettiğinde çatışmalara yol açabilir ve bu durum hem insanlar hem de hayvanlar için olumsuz sonuçlara yol açabilir. Bir sonraki bölümde Derviş Zaim’in “Balık” filmi, insan-doğa arasındaki çatışma perspektifinden incelenecektir.

Derviş Zaim Sinemasında İnsan-Doğa Çatışması

Tam adı Derviş Zaim Ağaoğlu olan yönetmen, kendine özgü tarzı ve düşündürücü hikâye anlatımıyla tanınan tanınmış bir Türk sinemacı, yazar ve akademisyendir. 1964 yılında Kıbrıs’ta doğan Zaim, sinemacılık alanında eğitim ve kariyerine devam etmek üzere Türkiye’ye taşınmadan önce ilk yıllarını Kıbrıs’ta geçirmiştir. Zengin kültürel mirası ve karmaşık siyasi çatışma geçmişiyle Kıbrıs, Zaim’in hikâye anlatımı için önemli bir ilham kaynağı olarak hizmet etmiş ve dolayısıyla eserlerinde farklı çatışma türlerini ele almasına olanak tanımıştır.¹⁹

Zaim, çocukluğundan beri sinema alanına ilgi duymuştur; Boğaziçi Üniversitesinde Ekonomi bölümü okurken Sinema Kulübünde kaydolur ve bu dünyaya girme arzusu artmıştır.²⁰ 1994 yılında Warwick Üniversitenden burs alarak İngiltere’ye gitmiş ve burada teorik eğitim alarak kendini daha da geliştirmiştir. Zaim’in film yapıcılığı kariyeri 1990’larda kısa film ve belgesel yönetmenliği ve yapıcılığı ile başlamıştır. İlk uzun metrajlı filmi “Tabutta Rövaşata” (1996), Altın Portakal’da “En İyi Film Ödülü” başta olmak üzere 4 farklı ödül kazanmış ve yönetmen hem yurtiçinde hem de yurtdışında büyük ilgi toplamıştır.²¹ 2000 yılında çektiği “Filler ve Çimen” adlı filminde Türkiye’de 1990’lı yılların sonunda ortaya çıkan ve devlet-mafya-istihbarat ilişkilerini açığa çıkaran Susurluk Olayını incelemiştir. “Çamur” (2003) ve “Gölgeler ve Suretler” (2010) filmlerinde ise Kıbrıs’taki Türkler ve Rumlar arasındaki etnik ve siyasi çatışmayı işlemiştir. Yönetmen 2020 yılında Suriye’de Esad rejiminin neden olduğu siyasi çatışmayı ve savaşın bireyleri nasıl etkilediğini inceleyerek “Flaşbellek” isimli son filmi çekmiştir.

Derviş Zaim, filmlerinde sıklıkla toplumsal çatışmaların karmaşıklığını ele alır; insan ilişkilerinin, güç dinamiklerinin ve sosyo-politik konuların çeşitli boyutlarını araştırır. Hikâye anlatımıyla Zaim, toplumlar içindeki temel gerilimleri ve mücadeleleri incelemek için çatışma teorisinin unsurlarını ustalıkla birleştirir. Buna ek olarak Zaim, bazı filmlerinde insan-doğa çatışmasına da yer vermektedir. Doğa-insan üçlemesi olarak anılan bu filmler “Devir” (2012), “Balık” (2014) ve “Rüya” (2016)’dır.²²

“Devir”, Burdur’un bir köyünde yaşayan genç çoban Ali’nin hikayesini konu alır. Köyde her yıl, katılımcıların sürülerini küçük bir su birikintisinden geçirerek becerilerini ve çevikliklerini sergileyecekleri bir çoban yarışması düzenlenir. Ancak koyun kürkünün boyanmasında kullanılan önemli bir malzeme olan köyün kırmızı kayaları, büyük bir madencilik şirketi tarafından işletilen yakındaki bir mermer ocağı nedeniyle kıt hale geldiğinden bu gelenek bir tehditle karşı karşıyadır. Geleneği sürdürmek isteyen Ali yarışmada yer alamaz ve mermer ocağında şoför olarak iş bulur. Ali, patronuyla birlikte yaptığı bir geyik avı sırasında bir geyiğin boynuzlarının çıkarıldığına tanık olur ve bu durum

¹⁹ Zahit Atam, “Yeni Sinemanın Dört Kurucu Yönetmeni: Yeşim Ustaoglu, Zeki Demirkubuz, Derviş Zaim, Nuri Bilge Ceylan”, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

²⁰ Elçin Akçora, “Auteur Kuramı Perspektifinden Derviş Zaim Sineması”, Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, 2015.

²¹ Emir Kubat, “Derviş Zaim Filmlerinin Geleneksel Sanatlarla İlişkisi”, Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, 2022.

²² Turan, A.g.e., s.200.

onu, hayvanın onurunu geri kazandırmak için tahta boynuzlar yapmaya yönlendirir. Ali dönüş yolunda kırmızı bir kayaya rastlar ve bu, köyün gelecekteki çoban yarışmaları için umut sağlar. "Devir", Ali'nin yolculuğu boyunca gelenek, çevreyi koruma ve insan faaliyetleri ile doğa arasındaki hassas denge temalarını araştırmaktadır.²³

“Balık”, göl kıyısında bir köyde yaşayan balıkçı Kaya, eşi Filiz ve konuşamayan kızları Deniz'in etrafında döner. Deniz'in durumuna çare bulmak isteyen Filiz, şifalı olduğuna inanılan bir balık türünü bulmak için başka bir göle gider. Bu nadir balıklardan sekizini aldıktan sonra, iyileşmesi ümidiyle onları kızına yedirmeye başlar. Kaya ise bu balıkları kullanarak bir balık çiftliği kurmak ister. Ancak bunun için paraya ihtiyacı vardır. Daha fazla para kazanmak uğruna Kaya, göle kimyasal bir madde dökerek balık avlamaya başlar. Ancak karısı, kimyasalla zehirlenen balığı yediği için ölür ve Kaya hapse girer. Derviş Zaim bu filmde insanın açgözlülüğünün ve sömürüsünün doğa üzerindeki zararlı etkisine dair güçlü bir mesaj vermektedir.²⁴

“Rüya”, amcasının inşaat şirketinde çalışan idealist mimar Sine'nin hikayesini konu alır. Modern mimarinin uygulamalarından hoşlanmayan Sine, Yedi Uyuyanlar Mağarasından ilham alarak benzersiz bir cami tasarlamaya koyulur. Ancak iddialı projesi, inşaatının yarım kalmasına neden olan birçok zorlukla karşı karşıya kalır. Sine, profesyonel ve kişisel yaşamının karmaşıklıklarıyla boğuşurken amcasının inşaat şirketiyle ilgili rahatsız edici gerçekleri keşfeder. Şirketin inşa ettiği toplu konut projelerinin tehlikeli bir şekilde dere yatağında yer aldığını, bunun da yıkıcı bir heyelana ve ardından hukuki işlemlere yol açtığını öğrenir. Ancak inşaat şirketi suçsuz bulunur. Kargaşa boyunca uykusuzlukla mücadele eden Sine, bir uyku bozuklukları merkezinde tedavi arar. Ancak merkeze yaptığı ziyaretler, canlı ve esrarengiz rüyalar görmeye başlayınca gerçeküstü bir hal alır ve uyandığında yabancı bedenlerde farklı bireylerle karşılaşır. Film, Türkiye'nin inşaat çılgınlığını eleştirir; doğanın kâr ve yenilik uğruna sömürülmesini kentleşme bağlamında inceler.²⁵

Görüldüğü üzere Zaim, doğa-insan üçlemesinde kapitalizmin insanlığın doğayla bağlantısı üzerindeki yıkıcı etkisinden, insanlığın kendisini doğanın üstü olarak algıladığı hiyerarşik ilişkiden kentsel ekolojiye kadar çeşitli yönleri ön plana çıkararak insan-doğa çatışmasını incelemektedir.²⁶

“Balık” Filmi Analizi

Derviş Zaim'in doğa-insan üçlemesinin ikinci filmi olan “Balık”, insanların genellikle doğanın ayrılmaz bir parçası oldukları gerçeğini gözden kaçırdıklarını, bunun yerine zenginlik ve maddi kazanç biriktirme arzusunun yönlendirdiği kendi hırsları tarafından tüketildiklerini anlatır. Açgözlülükle karakterize edilen bu kişisel kazanç arayışı, insanların yaşadıkları çevreyi sömürmesine ve bozmasına neden olmaktadır. Film, özünde, insanlığın doğa ile bağlantısının kesilmesinin ve doğayı göz ardı etmesinin zararlı sonuçlarını vurgular. Yönetmen bir röportajında bunu şu şekilde dile getirir:

Balık, doğa ile arasına eski zamanlarla kıyaslandığı zaman daha fazla mesafe koyduğuna inandığım insanoğlu, doğaya karşı işlediği kabahati, mütevazı bir anımsatma girişimi olarak nitelenebilir. Doğanın hor kullanılmasını ve insanın bundan zarar görmesi meselesini konu ediyor. Çünkü şu an itibari ile insanoğlunun karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan

²³ Akçora, “Auteur Kuramı”, s.76.

²⁴ Elçin Akçora ve Mehmet Yılmaz, “Ortak Üslup Öğeleri Ekseninde Derviş Zaim Filmlerinin Karşılaştırmalı Analizi”, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 5/13 (2015), s.128.

²⁵ Turan, A.g.e., s.207.

²⁶ Turan, A.g.e., s.200.

birinin (belki de birincisinin) doğa ile ilişkisini bir türlü sürdürülebilir bir dengeye kavuşturmaması olduğunu düşünüyorum.²⁷

Filmin ilk sahnelerinde Filiz’in “Dede bizlere yardım et, iki ayaklı birine yardım edeceğim. Dede kızıma yardım et, bir ses gönder.” dediği duyulur. Filiz rüyasında dedesini görür; dedesi ona göl hayrına bir şey yaparsa kızının iyileşeceğini söyler. Tıpkı kızı gibi küçükken konuşamayan Filiz, dedesinin ona yedirdiği balıklar sayesinde iyileşmiştir. Bu yüzden Filiz de kızının iyileşmesi için doğadan medet ummaktadır. Bu mesaj, insan ve doğa arasındaki karşılıklı bağımlılığın altını çizmektedir. Bunun üzerine Filiz, başka bir göle giderek bu ender balıktan sekiz tane yakalar. Bunları kızına yedirecek, kalan son balığı ise besleyip büyütmesi için akvaryuma koyacaktır. Çünkü dedesi “Balık ona saygı duyduğunu anlamalı.” demiştir. Burada görüldüğü üzere Filiz karakteri, doğayla daha pozitif bir etkileşim içerisindedir; doğayla bağıını korur ve insan dışı bir varlığa saygı göstermeyi görev bilir.²⁸

Buna karşılık Kaya’nın doğayla olan ilişkisi daha faydacıdır ve ekonomik güdülerle şekillenmektedir. Kaya doğayı kâr ve kişisel kazanç için sömürülecek bir kaynak olarak görmektedir. Film boyunca Kaya'nın doğayla etkileşimi, borçlarını ödemek ve ailesini geçindirmek için para kazanmak amacıyla balık tutmaya odaklanır. Dolayısıyla Kaya’nın doğayla duygusal bağ kurmadığını, ona saygılı olmadığını, hatta aksine onu amacına ulaşmak için bir araç olarak gördüğü söylenebilir. Bunun en belirgin örneği Kaya’nın daha fazla para kazanmak için daha çok balık tutması gerektiğini anladığı sahnedir. Daha çok balık tutabilmek için Kaya bazı kimyasal maddeler satın alarak onları göle döker. Zehirlenen balıkları toplar ve balık pazarında satar. Kaya'nın daha fazla balık yakalamak için göle kimyasallar döktüğü sahne, çatışma teorisinin vurguladığı insan-doğa çatışmasındaki güç dinamiklerini örnekler. Burada, insan çıkarlarını temsil eden Kaya, doğal çevre üzerinde güç sahibi olmakta ve ekonomik güdülerin yönlendirdiği tek taraflı bir karar alma süreci sergiler.

Kaya’nın daha fazla balık avlamak için göle zehirli kimyasallar dökmesi aynı zamanda çevre kirliliğine, ekosistemin bozulmasına ve habitat kaybına neden olabilir. Daha önce de bahsedildiği gibi çevre kirliliği, ekosistemin bozulması ve habitat kaybı gibi faktörler insan-doğa çatışmasını körükleyebilmektedir.²⁹ Birincisi, kimyasal suyu kirletmekte ve dolayısıyla göl ekosisteminin hassas dengesini bozabilmektedir. Bu kirlenme, balık popülasyonlarının azalmasına veya ölmesine yol açarak tüm besin zincirini ve göl habitatının biyolojik çeşitliliğini etkileyebilir. Ayrıca zehirli kimyasallar çevredeki toprağa ve yeraltı sularına sızarak ekosistemin bütünlüğünü daha da tehlikeye atabilir. Üstelik toksik kimyasalların kullanımı, zamanla birikerek doğada kalıcı hale gelebilen zararlı maddeleri çevreye saldığında çevre kirliliğine katkıda bulunur. Bu kirlilik sadece göl ekosistemini etkilemekle kalmayabilir. Örneğin zehirlenmiş balıkların insanlar tarafından tüketilmesi potansiyel sağlık sorunlarına yol açarak insan sağlığı ve refahı üzerinde negatif etkiler bırakmaktadır. Bu durumun örneği yönetmen tarafından filmin sonunda verilir. Öyle ki, Filiz zehirlenmiş balıklardan birini yiyerek hayatını kaybeder. Vicdan azabına dayanamayan Kaya ise polise gidip yaptığını anlatır ve hapse düşer. Bu bağlamda yönetmen bir röportajında şunu söylemiştir:

İnsan bindiği dalı keserse ne olur? Bu soruyu kendime sordum. Acaba daha fazla para kazanmak için, daha fazla kar etmek için olmadık metotlar denemeye başlarsanız ne olur?

²⁷ Akçora, “Auteur Kuramı”, s.128

²⁸ Turan, A.g.e., s.214.

²⁹ “Human-Wildlife Conflict”.

Sonuçta bindiğiniz dalı kesersiniz ki Balık filminin karakteri de bindiği dalı kesiyor, en sonunda kendisine ve ailesine zarar veriyor.³⁰

Görüldüğü üzere Derviş Zaim, “Balık” filminde, insan ve doğa arasındaki karşılıklı bağımlılık fikrini Kaya'nın eylemlerinin sonuçları üzerinden aktarmaktadır. Bu anlatı aracılığıyla Zaim, insanların refahları ve hayatta kalmaları için doğaya güvendiklerini ve bu hassas dengeyi bozmaya yönelik herhangi bir girişimin sonuçta kendine zarar verme ve insanların bağlı olduğu kaynakların yok edilmesiyle sonuçlanacağını öne sürer. Böylece yönetmen insanların ve doğanın karmaşık bir şekilde birbirine bağlı olduğu gösterir ve insanların varoluşlarının devamı için doğaya saygı duymalarının ve onu korumalarının önemini vurgular.

Sonuç

Sonuç olarak, insan-doğa çatışmasının incelenmesi, insan toplumları ile doğal çevre arasındaki, çatışan çıkarlar, değerler ve kaynak kullanımıyla desteklenen karmaşık etkileşimi ortaya koymaktadır. Çatışma teorisi, bu gerilimleri anlamak için temel bir çerçeve görevi görür, kökleri Karl Marx'ın sınıf mücadelesi analizine kadar uzanır ve daha geniş toplumsal çatışmaları kapsayacak şekilde gelişir. Çatışma teorisinin merceğinden bakıldığında, insan-doğa çatışmasının dinamikleri, doğal ekosistemlerin sömürülmesini ve bozulmasını şekillendiren güç farklılıklarını, ekonomik motivasyonları ve yapısal eşitsizlikleri aydınlatmaktadır.

Derviş Zaim'in doğa-insan üçlemesi bağlamında çekilen Balık filmi, insanlığın doğadan kopuşunun ve doğayı sömürüşünün sonuçlarına dokunaklı bir bakış sunar. Filiz ve Kaya karakterleri aracılığıyla doğaya karşı zıt tutumları bir araya getiren film, insan-doğa etkileşiminin etik boyutlarına dikkat çeker. Filiz'in doğaya duyduğu saygı ve simbiyotik bir ilişki kurma çabaları, insanlarla doğa arasındaki bağlılığın altını çizer. Bunun tersine, Kaya'nın ekonomik güdülerle yönlendirilen faydacı yaklaşımı, insan-doğa çatışmasının doğasında var olan güç dinamiklerini örneklendirir. Sonuçta Kaya'nın eylemleri hem kendisine hem ailesine hem de doğaya zarar vermiştir. Sonuç olarak film, bireylerin ve toplumların doğayla ilişkilerini tanıması ve uzlaştırması zorunluluğunun altını çizerek hem insanların hem de doğanın kolektif refahı için uyumu ve bir arada yaşamayı teşvik eder.

Kaynakça

- Akçora, Elçin. “Auteur Kuramı Perspektifinden Derviş Zaim Sineması”. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, 2015.
- Akçora, Elçin ve Mehmet Yılmaz. “Ortak Üslup Öğeleri Ekseninde Derviş Zaim Filmlerinin Karşılaştırmalı Analizi”. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 5/13 (2015): 122-139.
- Atam, Zahit. “Yeni Sinemanın Dört Kurucu Yönetmeni: Yeşim Ustaoglu, Zeki Demirkubuz, Derviş Zaim, Nuri Bilge Ceylan”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- Aydın, Kemal. “Max Weber, Eşitsizlik ve Toplumsal Tabakalaşma”. Journal of Economy, Culture and Society, 57 (2018): 245-267.
- Bingöl, İlhan. “Toplumsal Teoride Çatışmanın Klasik Kökleri Üzerine Bir Değerlendirme: Karl Marx, Max Weber, Georg Simmel”. Akademik Matbuat, 6/1 (2022): 111-136.

³⁰ Gülgün Elif Temel, “Derviş Zaim Filmlerinin Toplumsal Ekoloji Yaklaşımıyla Çözümlemesi”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2021.

- Crespin, Silvio J. ve Javier A. Simonetti. "Reconciling Farming and Wild Nature: Integrating Human-Wildlife Coexistence Into the Land-Sharing and Land-sparing Framework". *Ambio*, 48 (2019): 131-138.
- Demir, Aynur. "Küresel İklim Değişikliğinin Biyolojik Çeşitlilik ve Ekosistem Kaynakları Üzerine Etkisi". *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi*, 1/2 (2009): 37-54.
- Demirbaş, Maide ve Rozelin Aydın. "21. Yüzyılın en Büyük Tehdidi: Küresel İklim Değişikliği". *Ecological Life Sciences*, 15/4 (2020): 163-179.
- Doğan, Seyhun ve Mutlu Tüzer. "Küresel İklim Değişikliği ve Potansiyel Etkileri". *CÜ İktisadi ve İdari Bilimleri Dergisi*, 12/1 (2011): 21-34.
- IUCN. "Human-Wildlife Conflict". Erişim 28 Nisan, 2024. <https://www.iucn.org/resources/issues-brief/human-wildlife-conflict#:~:text=and%20For%20wildlife,Human%20wildlife%20conflicts%20are%20becoming%20more%20frequent%2C%20serious%20and%20widespread,other%20drivers%20of%20habitat%20loss.>
- Kaşıkçı, Hülya. "İki Çatışma Bir İroni: Sınıf Çatışmasından Kimlik Çatışmasına Karlıdan (Marx) Carla (Schmitt) İronik Bir Yöneliş". *Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi*, 2019.
- Kubat, Emir. "Derviş Zaim Filmlerinin Geleneksel Sanatlarla İlişkisi". *Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi*, 2022.
- Mekonen, Sefi. "Coexistence Between Human and Wildlife: the Nature, Causes and Mitigations of Human Wildlife Conflict Around Bale Mountains National Park, Southeast Ethiopia". *BMC Ecology*, 20/1 (2020): 1-9.
- Sulak, Hasibe. "İnsan-Doğa İlişkisinin Dönüşümü: Tarihsel Bir Perspektif". *Kent Akademisi*, 11/1 (2018): 117-124.
- Şahin, Yakup. "Çatışma Kuramları ve Kimlik Temelli Çatışmalar: Teorik Bir Giriş". *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 1/1 (2013): 32-55.
- Temel, Gülgün Elif. "Derviş Zaim Filmlerinin Toplumsal Ekoloji Yaklaşımıyla Çözülmesi". *Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi*, 2021.
- Turan, Seçil. "Derviş Zaim Filmlerinin Ekoeleştirel Yaklaşımla İncelenmesi: Devir, Balık ve Rüya". *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14/2 (2022): 199-223.
- Wallace, Ruth A. ve Alison Wolf. *Çağdaş Sosyoloji Kuramları Çev.*, Leyla Elburuz ve Rami Ayas. İzmir: Punto Yayınları, 2004.
- World Wildlife Fund. "Human Wildlife Conflict Manual: Wildlife Management Series". Erişim 28 Nisan, 2024. [https://wwf.panda.org/wwf_news/?88920/Human-Wildlife-Conflict-Manual-Wildlife-Management-Series.](https://wwf.panda.org/wwf_news/?88920/Human-Wildlife-Conflict-Manual-Wildlife-Management-Series)

Etik Kurul Raporu: Bu çalışma için etik kurul raporu gerekliliği bulunmamaktadır.

Katkı oranı beyanı: %100

Çatışma beyanı: Makalede, herhangi bir kurum, kuruluş ve kişi ile mali çıkar çatışması yoktur